

Marcia Luyten

Het geluk van Limburg



2015

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM | ANTWERPEN

Voor mijn vader en moeder,
kinderen van de Mijnstreek

Woord vooraf

De mijnsluiting was in volle gang toen ik aan het randje van de Mijnstreek werd geboren. Ik zag de horizon veranderen. De vertrouwde, hoge schoorsteenpijpen van de Lange Jan en de Lange Lies gingen neer, koeltorens werden als reuzen geveld, mijngebouwen en steenbergen platgeslagen. Gauw kwamen er graszoden en nieuwe gebouwen overheen. Alsof er niks gebeurd was.

Op de lagere school hoorden we niets over die geschiedenis-in-uitvoering, zo vers dat het bloeden van het landschap overal zichtbaar was. Daarna fietste ik naar de middelbare school in Hoensbroek, het midden van de Mijnstreek. Ook daar leerde ik niks over het immense project dat deze regio onder en boven de grond, in hoofd en hart, in cultuur en infrastructuur had bepaald. Toen ik aan de Universiteit van Maastricht ging studeren, stond mijn studie economie niet stil bij die nabije, voor economie en samenleving zo ingrijpende geschiedenis.

Dat was geen ongeluk. De generaties na 1970 leerden nauwelijks iets over de Nederlandse steenkoolindustrie. De elite wilde deze ge-

schiedenis vergeten, haar overschrijven. Er waren enkele dichters en journalisten, zonen van mijnwerkers, die over het mijnwerkersbestaan mooie en indringende verhalen optekenden, Wiel Kusters is de bekendste. Maar ineens, bijna vijftig jaar na de aankondiging van de mijnsluiting, was daar een nieuwe belangstelling voor dat verdrongen verleden. Die kwam met de generatie van mijnwerkerskleinkinderen die wil weten wat zich onder haar voeten heeft afgespeeld. Hoe het DNA van deze streek is bepaald door een leven in dienst van de steenkool. Er kwam een Jaar van de Mijnen – 2015 – met exposities, verhalentochten, mijnbelevissen, boeken, een tv-serie, een krant en stadswandelingen tot en met mijntenues op de Amsterdam Fashion Week. De geschiedenis wordt opgediept en verteld.

Ik ging pas zien hoe weinig ik wist van de ontwikkeling van mijn geboortestreek nadat ik had gereisd en geschreven over economieën en culturen van landen duizenden kilometers verderop. Toen ik in 2010 vanuit Kampala naar Limburg keek, realiseerde ik mij dat ik dan wel kon beschrijven hoe kopermijnen Zambia een wankele welvaart brengen, hoe Congo vervloekt is door zijn bodemschatten en hoe in Oeganda de strijd om de aangeboorde olie ontbrandt, maar dat ik niet kon vertellen hoe de mijnindustrie Zuid-Limburg had gevormd, misschien ook vervormd, en hoe dit doorwerkte in de tegenwoordige tijd.

Wel wist ik hoe het Zuid-Limburg na de steenkool was vergaan. Niet best, een kind kon dat zien. Ik zag Heerlen verloederen, was er in de jaren tachtig tussen spuiten en junks door gelaveerd. Mijn vader had me *Christiane F. – Wir Kinder vom Bahnhof Zoo* te lezen gegeven in de angst zijn dochter een keer uit de goot te moeten oprapen. Een kwart eeuw na mijn vertrek was de regio nog niet op kracht, en een fel onbehagen deed zich gelden. Dat dit onbehagen verband hield met de mijnen, leek me aannemelijk. Maar vanaf daar wist ik het niet meer. Want waren de Limburgers dan niet blij geweest toen de mijnen sloten? Het was toch slavenwerk, was me altijd verteld. En gevaarlijk en ongezond. En waarom was er vier decennia later zo weinig nieuw elan?

Ik besloot terug te keren naar Nederland en een boek te gaan schrijven over het leven in een dorp op een steenkolenmijn. Een dat van kافت tot kافت een verhaal vertelt dat inzicht biedt, maar vooral ook gevoel geeft voor wat daar gebeurd is. Het geluk van Limburg is daartoe geweven met twee draden. Die hebben elk een eigen kleur, een eigen textuur; ze wikkelen zich om elkaar heen en laten elkaar soms voor even of langere tijd los. De ene draad vertelt het verhaal van de sociaaleconomische en sociaal-culturele geschiedenis van de Mijnstreek. De andere draad is de familiegeschiedenis van Jack Vinders uit Heilust.

De ene draad is historisch, de andere een vertelling waarin persoonlijke ervaringen en gevoelens doorklinken. De ene is objectief van toon, de ander is deels gebaseerd op de subjectieve ervaringen van Sjaakie, een zwart-witfoto die is ingekleurd. En toch zijn ze in-nig verweven en onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Voor het verhaal over de geschiedenis van de Mijnstreek is Jack Vinders' familiechroniek onmisbaar omdat ze het dagelijks bestaan in een mijnwerkerskolonie van binnenuit beschrijft. Wanneer hij probeert los te komen uit de mijnwerkersgemeenschap, geeft hij als dissident de kolonie de contrastkleur waartegen mores en moraal zich scherper aftekenen.

De familiegeschiedenis krijgt betekenis tegen de achtergrond van het grote sociaaleconomische project waar ze onlosmakelijk deel van uitmaakt en dat voor haar kinderen allesbepalend is geweest.

Marcia Luyten,
Broek in Waterland, najaar 2015

Het geluk van Limburg

Wie in Heilust werd geboren, hoefde nooit meer weg. Hier aan de rand van het land, op een door Rijksweg en mijnmuur begrensd stukje Kerkrade, werd een mens geboren, gebakerd en gezekeerd. Er was niets dat je nodig kon hebben dat Heilust niet kon geven. Wie zich van de kolonie wilde losmaken, moest daar heel wat voor slopen.

Jack Vinders is een kind van Heilust. De tweede zoon van Hein en Tineke Vinders kwam in 1949 vijftwintig maanden na de eerste ter wereld. (Dat kon nog net, al had het niet veel langer moeten duren.) De eerste zoon heette Hein, naar zijn vader. De tweede Jack naar Amerikaanse soldaten die Kerkrade even daarvoor hadden bevrijd van de Duitsers. Ze spraken het uit als het meer gangbare 'Jacques'. Op zijn Limburgs: Sjaak.

De baby was bol en rond en paste van kop tot staart in een schoenendoos. In een wolk van Dettol toonde Tineke het kind aan zijn vader en oma. Zo klein als het ventje was, allebei zeiden ze dat de knul een perfect stel handen had voor onder de grond.

Heilust had een kloppend hart, en dat heette de Willem-Sophia. Het was de bron waaruit alles ontkiemde. Al was de steenkolenmijn aan het oog onttrokken door een Chinese muur, zij sloeg het ritme van Heilust. Geen cent kon rollen of hij was eerst onder de grond verdiend. Geen groenteboer stuurde zijn paardenkar door de wijk zonder dat de Willem-Sophia dat goed vond. Parochie, voetbalclub en fanfare waren gesticht met de instemming of het geld van de Willem-Sophia.

Men spreekt wel van het ‘delven’ van steenkool, maar dat doet geen recht aan wat hier gebeurde. Wat van onder de Willem-Sophia met vereende kracht uit de aarde werd gehaald, werd echt gewonnen. Elke dag vierde Heilust een zwaar bevochten overwinning.

Op het Kerkraadse Heideveld werden voor de werknemers van de Willem-Sophia mooie, grote en lichte huizen gebouwd. Een voortuin met goudbloemen, akelei en afrikaantjes, achter het huis een moestuin waarin prei, aardappelen, wortelen en alle variaties kool en bonen werden verbouwd. Daar had de mijnwerker een scharrelvarken, een hok vol konijnen en een duiventil; beter hadden arbeiders nog nergens gewoond.

Op 1 maart 1919 ratelde de koets van koningin Wilhelmina en prins Hendrik over de kasseien om te zien hoe de vooruitgang werd opgetrokken. Onder de rook van een van ’s werelds modernste steenkolenmijnen groeide een ingenieus organisme, de mijnwerkerskolonie. De kolonie – met de klemtoon op de laatste lettergreep – was een wereld in zichzelf. Hier leefde men van en voor de mijn. Erbuiten keek men op de kompels neer, binnen bespotten men boeren en bourgeoisie. De kolonie scheidde eendracht, toewijding en heldendom af.

Uit Gelderland, Overijssel, Friesland, Groningen, Drenthe, Duitsland, België, Oostenrijk, Polen, Tsjechoslowakije, Slovenië, Italië, Turkije, Griekenland, Spanje en Marokko stroomden arbeiders toe. Als een magneet trok de Willem-Sophia ook kerken, scholen en winkels aan. Dokters, ambtenaren en kasteleins betrokken

hun post. Muziek, gymnastiek, toneel en kanaries vulden cafézalen en patronaat – het katholiek cultureel centrum waar de arbeiders werden opgevoed met toneel, cultuur, lezingen en lessen. Het geluid van koperblazers en klarinetten dreef door de straten. De voetbalvereniging bracht Heilust roem tot ver buiten de kolonie.

Het uitzicht verenigde bewoners die aanvankelijk weinig deelden behalve een god en een broodheer. Heel Heilust zag het bovenste topje van de ijsberg die de Willem-Sophia was. Zijn industrieel lichaam bestond uit honderden kilometers ondergrondse tunnels. Dan, nog steeds verstopt achter een acht meter hoge muur: fabrieken, ketelhuis, koeltorens en spoorrails. Zichtbaar vanuit Heilust waren de koppen van twee schachtbokken – stalen staketsels met een hoed erop, de schoorsteen die spichtig dwingend 150 meter naar boven torende, en dan, zo massief uit het niets rijzend dat het leek of er een misplaatst decorstuk voor de lens schoof: de vale steenberg, een grijzig zwart duin van ondergronds afval dat levenloos was en toch onophoudelijk groeide.

De mijnwerkers waren de hoofdrolspelers van deze moderne industrie. Die werden gekneed, gekoesterd, gekoeioneerd. Zij waren het die acht van elke 24 uur diep door doodse gangen kropen. Gewapend met militaire discipline, met de kameraadschap van mensen die hun leven van een ander afhankelijk wisten, en die zich met een (desnoods geveinsde) minachting voor de dood lieten opsluiten in de aarde. Wie zijn demonen niet de baas was, moest boven blijven.

Na hun dienst moesten de mijnwerkers de zon kunnen voelen, de bomen horen ruisen. Het leven bruiste in hun benen die een bal opjoegen. Het leven bruiste in hun bier. Met pils spoelden ze meer weg dan het stof dat hun mond, strot en luchtpijp dichtplakte. In het café ontteden ze zich van de angst en laafden ze zich aan het bestaan. Altijd wanneer ze thuiskwamen, aaiden ze eerst hun duiven.

De mijn was ook letterlijk het kloppend middelpunt. Nadat in 1904 de eerste kolen van de Willem-Sophia naar boven kwamen,

was het hier nooit meer stil. Het knarsende geratel waarmee katrollen de kabels de aarde in brachten. De cadans van karren die kolen naar boven trokken. Dof geraas van lading die werd gelost. De Willem-Sophia sloeg een eeuwigdurend ritme. Alleen het tempo wisselde, dat volgde het volume dat door de aarde werd opgegeven.

De mijnmuur en de afstand tot de schacht dempten het geratel en geklop, tot in de mijnwerkershuizen een sonoor snorren overbleef: de klankkleur van Heilust. Het was een achtergrondgeluid dat één was met zijn omgeving. Niemand die het nog hoorde. Het geluid was er altijd en het zou er altijd zijn, als voor een ongeborn kind de hartslag van zijn moeder.

Op 5 juli 1949 schonk Tineke de Willem-Sophia een tweede mijnwerker. De familie Vinders had een stamhouder erbij en die schatte ze allereerst op zijn arbeidskracht. Hendrik Vinders, opa van de kleine Sjaak, werkte ondergronds in de Willem-Sophia. Zijn andere opa was eveneens kompel, in Schaesberg, totdat die stikte in zijn slijm. Ook de tweede man van Tinekes moeder werkte ondergronds. En de jonge vader, Hein Vinders, stond sinds zijn zeventiende bij de Willem-Sophia in het magazijn. Hij spoot stofmaskers schoon. Zijn zonen zouden zich over werk geen zorgen hoeven te maken. De Willem-Sophia had hen nodig.

Sjaakie was bij zijn geboorte niet alleen voorbestemd voor de mijn, ook de in die jaren snel groeiende katholieke gemeenschap ontving hem met open armen. Terwijl zijn moeder in het kraambed lag, werd hij twee dagen na zijn geboorte gedoopt. Haast was geboden. De pasgeborene moest zo snel mogelijk worden aangenomen in de genade Gods, zodat, mocht de baby overlijden, hij als engel de hemel in kon. Niet-gedoopte, reine zieltjes doolden voor eeuwig net buiten de hemelpoort in het voorgeborchte.

Het waren de jubeljaren van de roomse kerk. Pas een kleine honderd jaar, sinds 1853, mocht de kerk zich in heel Nederland bovengronds vertonen. Boven de rivieren was ze uit het publieke leven verdwenen toen de Nederlandse Provinciën in 1581 de Spaanse ko-

ning hadden verdreven en het katholicisme in de ban hadden gedaan.

Zoals dat vaker gaat bij verdrukking, het had de kerk mateloos fanatiek gemaakt. In een eeuw tijd had de roomse kerk zich perfect georganiseerd. Ze bereikte de samenleving van hoog tot laag. Er waren nieuwe parochies met jonge priesters, kloosters vol nonnen die scholen en ziekenhuizen bestierden, een katholieke universiteit, een landelijke katholieke partij, een eigen vakbond, omroep, krant, weekblad en een katholiek verenigingsleven. Als de kerk al enige terughoudendheid had gehad ten aanzien van het privéleven van haar gelovigen, dan liet ze die nu varen.

Tineke was net zwanger van haar tweede toen meneer pastoor aan de deur verscheen; met zijn strenge witte boord boven de zwarte doorknoopte toog dwong die als vanzelf een kleine kniebuiging af. Wanneer de pastoor begon met 'eens te informeren hoe het ging', dan wist je hoe laat het was. Alweer niet over tijd. Nog voor ze de geestelijke koffie aanbood, gaf ze hem waar hij voor kwam: de aankondiging van nieuw leven. 'Eerwaarde, we zijn in blijde verwachting.' Zonder koffie was de gezant Gods weer gegaan.

Heilust baarde kinderen met de regelmaat waarmee Willem-Sophia ruwe kolen naar boven bracht. En net als de steenkool werden de kinderen van de kolonie geselecteerd, geprepareerd, van hun oneffenheden ontdaan en in de juiste vorm geperst. De selectie vloeide voort uit de coördinaten van de geboorte: jaar, geslacht, straat, stand. Jongens en meisjes gingen meestal naar hun eigen lagere school. De zonen van mijnwerkers zaten vaak in een andere klas dan de zonen van mijnbeambten. Was de klas gemengd, dan zaten arbeiderskinderen achteraan, die hoefden minder te leren. Daarna gingen ze naar een andere opleiding. De Ondergrondse Vakschool (ovs) voor de mijnwerkers, de mulo of hbs voor de zonen van beambten, opzichters en ingenieurs.

Sjaakie was geboren voor de mijn. Zijn vader had zich nooit afgevraagd wat hij wilde worden, en dat zou zijn zoon ook nooit hoe-

ven doen. Maar nu was de jongen zo klein van stuk dat hij steeds vooraan in de klas kwam te zitten. Ook luisterde Sjaakie graag naar zijn oma, en telkens wanneer hij zich op weg naar school nog even aan haar boezem warmde, zei ze: 'Jongen, je moet goed leren, want wie wat leert die wordt wat.' En Sjaakie wilde wat worden. Zijn grote voorbeeld was meester Schreuder. En dat terwijl meester Schreuder hem op zijn eerste echte schooldag had teruggebracht naar de kleuters. Op die gedenkwaardige dag was Sjaakie alleen het schoolplein overgestoken. Een nieuwe korte broek, zijn schoenen zo vaak gepoetst en gewreven dat ze schitterden in de zon. Hij had maar kort gezwaaid naar zijn moeder die buiten het schoolhek bleef staan. Maar hij haalde de klas niet. In de gang viste meester Schreuder het ventje van nog geen meter uit de massa en vroeg: 'Waar gaan wij naartoe?' Hij nam Sjaakie bij de arm en voerde hem het schoolplein over naar het aanpalende gebouw, naar de bewaarschool voor de vier- en vijfjarigen. 'Hier moet jij wezen, mijn jongen.'

Toen Sjaakie een jaar later bij meester Schreuder in de klas kwam, maakte die het dubbel en dwars goed. Hij kreeg het beste tafeltje (tegen de lessenaar van de meester) en de meeste aandacht. Sjaakie deed onverbiddelijk wat oma hem zei, want 'brave kinderen komen in de hemel'. Al snel raakte hij gewend aan een rapport met tien.

De meeste kinderen woonden in een huis dat in dozijnen was neergezet. Sjaakie niet. Die was geboren in een 'eigendomshuis', een woord dat zestig jaar later in Heilust nog steeds met iets van ontzag wordt uitgesproken. Dit huis stond los, was ouder dan de kolonie en het enige in zijn soort. Het was in het bezit van een rijke boer die het verhuurde.

Na hun trouwen in januari 1947 huurden Tineke en Hein boven hun stand deze benedenwoning aan de Romeinenstraat 7. Aan de woonkamer zat een erker. Het dak liep schuin in twee delen; het onderste deel veel steiler dan de top, een echte 'Franse kap'. De zolder had twee mansardekamers. Een slaapkamer voor de bewoners

van de eerste verdieping, en een slaapkamer voor Sjaakie en zijn broer Hein. Nummer 7 oogde voorname dan de in serie gebouwde doorzonpaleizen van de woningcorporatie, een zweem van stand die Sjaakie al vroeg wist te koesteren.

Behalve een betegeld buiten dat 'de hof' heette, had het huis geen achtertuin. De hof kwam met een poortje uit in de tuin van opa en oma Vinders. Die woonden aan de Kleingraverstraat 104 in een huis dat al generaties door de familie Vinders werd bewoond. In de ogen van Sjaakie was het immens, met aan de achterkant een harmonica van aanbouw op aanbouw. De tuin was twee voetbalvelden groot, met fruitbomen, een moestuin, kippen, konijnen, een hok vol duiven, een varken – en een betonnen plateau waarop het vroeg of laat in de armen van de slager het leven liet. Het was een tuin zo rijk als die in het boek Genesis en diep genoeg om in te verdwalen.

Hij was nog maar drie, toen Sjaakie de tuin door stiefelde op zoek naar zijn oma. Hij vond haar meestal in de keuken. Dan schikte ze armen en boezem rond het kind zoals een kloek zich over haar kuikens schuift. Klein als hij bleef, paste hij wel tot zijn twaalfde onder oma's vleugels.

Sjaakie groeide op in een grote familie. Tante Hanna woonde in de Romeinenstraat drie huizen verderop. Ook zij kon achterom oma's tuin in lopen, zo diep was de boomgaard. Tante Mina woonde in een bijbouw die tegen oma's huis was aangezet. Over de weg moest Sjaakie de hoek om naar de Kleingraverstraat en zo'n honderd meter lopen tot aan oma en tante Mina. De buurvrouw, een kleermaakster die 'Sjniedere Fieng' werd genoemd, was voor Sjaakie 'tante Fina', haar man 'nonk' Sjef. Melkboer Van de Boogaart van de overkant heette 'nonk Hans' en zijn zoon Jan was Sjaakies beste vriend. Tegen iedereen die zijn ouders kende, zei Sjaakie oom en tante. Heel Heilust was verwant, daar was geen bloedband voor nodig. De kolonie was een familie van families.

Zodra Tineke op zaterdagmiddag begon met het koken van ketels water en ze de zinken teil vulde om haar zonen in te baden,

rende Sjaakie de hof over, oma's tuin door. 'Hannah! Tante Hanna! Asjeblijft kom jij mij wassen!' Tineke schuurde hun knieën met Vim. Hanna nam een zacht washandje mee en sopte neuriënd het stof uit hun knieholtes.

De verwanten liepen bij elkaar in en uit. De huizen van Heilust hadden op de voordeur een klink. Nooit was een huis op slot. Om naar de Romeinenstraat te gaan, liep tante Hannah door oma's huis, stak de tuin over, ging op de betegelde hof door de achterdeur het huis van Tineke binnen en door de voordeur naar buiten. Wanneer koffie of suiker op was, werd wat bij de burens gehaald. Dat hoefde je niet te vragen en ook niet terug te brengen. Dat compenseerde de buurvrouw als bij haar de voorraad of het huishoudgeld op was.

En dat was meer regel dan uitzondering. Iedereen in Heilust had tekort. Begin jaren vijftig was er weinig. De gaten die de oorlog had geslagen, werden dubbeltje voor dubbeltje gedicht. Gezinnen dijdten uit en kinderen lagen met twee, de kleintjes met drie in een twijfelaar. Sjaakie deelde de zolder met Hein. In huis waren hooguit twee kamers verwarmd. 's Winters kon Sjaakie vanuit zijn slaapkamer de Willem-Sophia soms maanden niet zien. Dan woekerden ijsbloemen aan de binnenkant van het dakraam. In zijn po was de pis bevroren.

Om kolen te sparen, zat 's avonds iedereen bij opa en oma. Tineke en Hein, tante Mina, tante Hanna en de nonkels die geen avondschicht hoefden te draaien, Sjniedere Fieng en nonk Rob, allemaal kwamen ze op oma's warmte af. Er werd koffie gedronken – koffie met de kleur van zwarte thee, maar zeker geen thee. Thee was voor 'de Hollanders', zeiden ze bij Vinders, dat kostte bijna niks. Water dronk ook niemand. Water was voor de kikkers.

Met de bezetenheid waarmee ze voetbalden en ze hun geteerde dorst lesten, zo zaten de mannen de winteravonden te toepen. Een radiohoorspel dreef iedereen bijeen voor het enige radiotoestel in de familie voor *Sprong in bet beelal* of *Monus, de man van de maan*. *Sprong in bet beelal* was van de KRO en kon zonder probleem worden beluisterd; voor *Monus* werd even gekeken of meneer pastoor kon

langskomen. Het werd katholieken streng ontraden naar de VARA te luisteren.

Als het een beetje weer was, leefde Heilust buiten. Overal in de straat stonden naast de voordeur keukenstoelen op de stoep. Deze stoep was geen trottoir, geen doorgang voor voetgangers die elkaar vreemd zijn. In de kolonie was de stoep gemeenschapsruimte, ‘parochiaal domein’, noemen stadssociologen het. Niet helemaal privé, maar ook helemaal niet voor vreemden. (Al liep hier zelden iemand die hier niet hoorde.) Op de stoep werd geschild, gedopt, gekeuveld. Aardappels en erwten gingen in een pan. Opa pakte dan zijn accordeon, er werd gelachen, gezongen en het nieuws ging rond. De stoep was veilig speelterrein voor de kinderen, al konden Sjaakie, Hein en hun vrienden hier ook altijd spelen op straat. Behalve de dokter en de mijndirecteur had niemand een auto. Meneer pastoor fietste door de wijk. De weg was het domein van paardenkarren en kinderen.

Wanneer Tineke naast de deur zat, bleef Sjaakie een beetje rond de stoep hangen. ‘Ga toch spelen, jong,’ zei zijn moeder vaak. Maar Sjaakie hield niet van voetbal. Hij keek daar graag naar zijn moeder. De stoep deed haar goed. Ze kwebbelde, ze giechelde en schaterde als er een grap werd gemaakt, zelfs als het geintje over seks ging. Ze leek daar een jong meisje, dacht Sjaak. Zo moest ze zijn geweest toen Hein haar in Schaesberg op de kermis was tegengekomen.

Wat oma Vinders deed toen ze haar vijf kinderen aan de ontbijttafel had, ging door toen die zich in de huizen rondom haar verspreidden. Oma bakte ’s ochtends een pan ei met spek – allebei uit eigen tuin. Dan sneed ze haar brood. Het zelfgebakken brood klemde ze tussen linkerarm en borst, kraste er met het broodmes een kruis in, waarna ze krachtig zaagde en gezegende plakken sneed. Wie kon, liep bij oma binnen en nam een stuk brood, wat ei met spek. Het laatste vet werd met de kontjes uit de pan gedept. Sjaakie at nergens lekkerder brood dan bij oma.

Wanneer in de buurt iemand te weinig had, werd wat er was gedeeld. ‘Heb je al gegeten?’ riep Sjniedere Fieng naar Tineke, als ze

wist dat Tineke geen beleg meer in de vliegenkast had liggen. 'Kom toch bij mij, ik eet niet graag alleen.' Kinderkleren moesten tot de laatste draad versteld worden en gingen van hand op hand. Materiaal werd geleend. Zo had in de Romeinenstraat alleen de melkboer een trapladder. Wanneer Hein van de mijn wat planken kon krijgen, haalde hij bij Van de Boogaart de ladder en verfraaide hij zijn duivenhok.

Heilust had zo zijn gemene delers die van de nieuwe wijk een eenheid maakten. Iedereen was arm – al waren sommigen armer dan de anderen. Hein verdiende bovengronds twee derde van een koppel ondergronds. Toch was voor de meesten in Heilust geldnood geen tobberig tekort. De Tweede Wereldoorlog was niet lang daarvoor geëindigd. Dat gaf het nodige contrast; de levendige oorlogservaring reduceerde het gebrek tot een ongevaarlijk ongemak. Kolen voor de kachel werden betaald met bonnen van de mijn. Melk, brood, groente, vis en kolen kochten de vrouwen van karren langs de deur. Niemand betaalde contant. Ook bij de kruidenier werden de boodschappen opgeschreven. De Romeinenstraat heette ook de 'poef-en-plakstraat' omdat iedereen alles op de pof kocht. Eens in de twee weken kwam de melkboer met zijn schriftje de deuren langs – altijd de dag nadat de mannen hun loonzakje mee naar huis hadden genomen. Dan verwisselden de vrouwen het vale poetsschort voor gesteven wit. Wachtend op hun beurt stonden ze opgesteld in de deuropening, de huishoudportemonnee in de hand. Soms moest Tineke de melkboer vragen of de rekening nog even open mocht blijven staan.

In Sjaakies wereld was Tinekes huishouding de maat der dingen. Hij wist niet dat er bij hem thuis minder te besteden was dan bij de gezinnen om hen heen. Wel merkte hij dat de kasten vaak leeg waren. Wanneer hij logeerde bij Jan van de Boogaart aan de overkant, dan bakten ze daar 's ochtends eitjes. Twee kreeg hij er, met een knapperig bruin korstje en veel zout.

Zodra Hein zijn loon kreeg, betaalde Tineke alle openstaande rekeningen. Dan was het geld meestal op. De eerste week werden

er nog kaas en cervelaat op krediet gekocht. De tweede week aten ze brood met suiker. Alle dagen borrelde in Tineke de paniek. Hein moest maar zo veel mogelijk overwerken, als het kon een dubbel-betaalde zondag, anders aten ze straks droog brood.

Het was op een woensdagmiddag dat Tineke vroeg of Sjaakie naar de winkel wilde gaan. Het was maar een blok verder; tegenover oma lag de winkel van kruidenier Stufkens en sinds kort kon hij, mits ze grote letters schreef, een boodschappenbriefje lezen. Aan de kassa van Stufkens was het druk. Sjaakie wachtte een hele poos voordat hij de spullen uit zijn mandje op de toonbank kon zetten. Een pak boter, Douwe Egberts koffie, worst en nog zo wat. 'Zes gulden en dertien cent,' zei de kruidenier, die in zijn schriftje bladerde en niet opkeek. (Bijna zestig jaar later weet Jack Vinders nog op de cent het bedrag dat hij moest betalen.)

Sjaakie had geen geld bij zich. Zonder zijn ogen op te slaan zei hij wat hem was opgedragen. "Opschrijven," zei mama.'

'Opschrijven? Ik schrijf niks meer op,' blafte de kruidenier. 'Hellemaal. Niks.'

De man sloeg zijn schrift dicht. 'Jullie blijven maar op de pof kopen. Er staat veel te veel open. Basta. Eerst betalen.'

Sjaak maakte zich nog kleiner. Hij keek zijn schoenpunten strak aan toen hij de winkel uit schoof en rende zo hard hij kon naar huis. Zijn moeder had hem gestuurd omdat ze zich geneerde voor de rekening. Nu moest ze van haar zesjarige zoon horen dat het voor Stufkens met poffen was gedaan. Tineke gooide haar schort op de vloer, trok haar zondagse mantel aan en banjerde naar de kruidenier. Daar stampte een furie binnen. Hoe of hij het waagde om 'die jongen' zo te behandelen?! 'Morgen betaal ik de rekening,' zei Tineke. 'Daarna zie je me hier niet meer. Ik kan overal poefen zonder te worden beledigd.'

Het was een vertoon van assertiviteit dat Sjaakie niet eerder van Tineke had gezien en dat hij ook nooit meer zou meemaken. Het geld voor de kruideniersrekening werd geleend bij oma.